

Шмельова Т. В. Змістова характеристика компонентів естетичної підготовки студентів до педагогічної діяльності / Т.В. Шмельова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. Ред.кол.: Н.В. Гузій (відп. ред.). – Вип. 17 (27). – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012 – С.142-146.

УДК 378:373.31+372.874

Шмельова Т. В.

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПОНЕНТІВ ЕСТЕТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна програма розвитку вітчизняної освіти передбачає розв'язання питань гуманізації та гуманітаризації навчального процесу, насамперед, шляхом підвищення рівня духовної культури особистості, розширення її світоглядних орієнтирів, формування естетичного сприймання світу. Включення цих питань у загальну педагогічну підготовку майбутнього вчителя початкових класів актуалізує важливу складову цієї підготовки – естетичну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Психолого-педагогічні засади підготовки вчителів початкових класів досліджують Н. Бібік, М. Лещенко, О. Савченко, В. Тименко, Л. Хомич; проблема здібностей і обдарованості сучасної молоді знаходиться в центрі уваги сучасних науковців О. Антонової, І. Зязюна, Є. Ільїна, В. Моляко, С. Сисоевої, В. Рибалка, О. Рудницької; питаннями художньо-естетичного виховання особистості займаються Л. Масол, Н. Миропольська та інші науковці.

Досліджуючи проблему естетичної підготовки майбутніх учителів початкових класів ми визначили наступні компоненти, необхідні для її вирішення: *культурне середовище; естетична освіченість майбутнього вчителя; здатність до діалогу культур та розвиток здібностей особистості.*

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості й необхідності кожного із запропонованих компонентів естетичної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура – особливий діяльнісний спосіб освоєння людиною світу, як зовнішнього, так і внутрішнього світу самої людини, його формування і розвитку. Ми поділяємо думку вчених (А. Валіцької, В. Самохвалова, В. Стюпіна та ін.), які вважають культуру підґрунтям структури художньо-педагогічної діяльності педагога, на якому відбувається формування цілісної картини світу й людини в ній. Сучасна особистість повинна бути озброєна не лише науковими знаннями, але й новими та історично визнаними культурними досягненнями людства. Для нас важливо приділити увагу естетичній культурі майбутнього вчителя, яка формується не лише на основі власного життєвого досвіду, а, як частина культури суспільства,

шляхом естетичної підготовки студента. Така підготовка характеризується сукупністю особистісно-ціннісних орієнтирів, що охоплюють усі сфери життя в їх взаємодії зі світом та відповідають найвищим здобуткам суспільства, в якому існує особистість. Важливою характеристикою естетичної культури майбутнього вчителя є його здатність до ціннісного сприймання дійсності та розвитку в нього здібностей у перетворенні дійсності за законами краси [1, с. 16].

Ми акцентуємо увагу на виключно важливій ролі культури в естетичній підготовці студентів. Саме тому, що, за твердженням І. Беха, "особистісний розвиток людини природно не запрограмований, він є явищем соціальним і відбувається мірою оволодіння вихованцем надбаннями людської культури", інакше кажучи, людина "в кінцевому підсумку "ліпить" свою особистість із матеріалу культури, який організовано постачає їй вихователь, суспільство в цілому" [2, с. 34].

Сучасний період духовного відродження суспільства вимагає розв'язання нових завдань, серед яких на особливу увагу заслуговує посилення зв'язку між освітою і культурою. Важливість цього зв'язку, як зазначала О. Рудницька, зумовлена "ідеєю самоцінності людської особистості, гуманістичної сутності національно орієнтовного світогляду" [10, с. 39]. Заслуговує на увагу і важлива теза І. Зязюна, що розвиток майбутнього педагога відбувається в процесі історичного розвитку культури. При цьому освіта, як "поступовий хід до досконалості" надає можливості майбутньому вчителю розвивати себе [5, с. 14].

Розвиток естетичної культури дозволяє говорити про формування нового складу світосприймання, світовідчуття, світооцінки та є характеристикою ціннісних утворень внутрішнього світу особистості. Насамперед, це завдання покладається на сучасні університети, перед якими гостро стоїть проблема формування в майбутніх учителів нового педагогічного мислення, для якого характерний відступ від ідеологічної зашореності та надання пріоритету національним і загальнолюдським цінностям, тісному зв'язку з мистецтвом, культурою, природою.

Естетичну культуру майбутнього вчителя, зазначає С. Вітвицька, необхідно формувати, сприймаючи базову культуру. Базова культура є деякою цілісністю, що містить у собі оптимальну наявність властивостей, якостей, які дозволяють людині розвиватися в гармонії з суспільною культурою. У свою чергу, будь-яке суспільство створює власне культурне середовище [3, с. 87].

"Під *"культурним середовищем"*, – наголошує І. Зязюн, – ми розуміємо сукупність речових і власне особистісних елементів, з якими взаємодіє суб'єкт і які впливають на створення і засвоєння ним духовних цінностей, на його духовні потреби і ціннісні орієнтації у сфері культури" [5, с. 119]. Особа, зокрема студент, вступає у взаємодію з культурним середовищем у трьох важливих напрямках: 1) як об'єкт впливу студент опановує культурне середовище; 2) функціонує в ньому як носій і виразник культурних цінностей; 3) як суб'єкт культурної творчості створює своє культурне середовище. Ця взаємодія "студент – культурне середовище" стосується як культури в цілому, так і окремої її частини – естетичної культури, яка об'єднує всі інші види

діяльності специфічними естетичними переживаннями. Виховна функція культурного середовища – перетворити особистість у творця, що, в свою чергу, поліпшує як саму людину, так і всю природу навколо неї.

Культурному середовищу підпорядковується естетичне середовище.

У дослідженнях науковців Н. Ничкало, Л. Печко, С. Тарасова, доведено, що визначальним фактором естетичної підготовки є естетичне середовище навчального закладу й педагогічного процесу. За визначенням Л. Печко, *естетичне середовище* – це найуніверсальніший різновид культурного простору, який гармонізує всі сторони і норми людського буття [10].

Сутність поняття "естетичне середовище" відбиває поняття "естетико-виховний простір". Під естетико-виховним простором навчального закладу розуміємо життєвий простір, естетичний фон, естетичне оточення, яке олюднює ставлення людини до людини, гармонізує й гуманізує людське спілкування, сприяє тому, щоб люди були взаємно красивими. Освітній процес, як один із компонентів культури, інтегрує етичні, естетичні, художні, інтерперсональні, інформаційні впливи на студентів педагогічних факультетів, сприяє розвитку їх здібностей.

Освітній процес у поєднанні з художньо-естетичною практикою впливає на формування особистості та включається в сферу естетичної підготовки студентів. Набувають значущості естетичні фактори в процесі навчання, відбувається загальна естетизація навчально-виховного процесу як компонента естетико-виховного простору, естетичного фону, естетичного поля, які складають підґрунтя для накопичення естетичного досвіду майбутніх учителів початкових класів.

Проаналізуємо наступний компонент – *естетичну освіченість*. Освіченість у загальному значенні означає різнобічний розвиток особистості та є результатом реалізації багатоаспектного змісту освіти. Освіченість включає також самонавчання (процес самостійного поповнення знань, умінь і навичок) і самовиховання (удосконалення свого внутрішнього світу).

Під естетичною освіченістю розуміємо наявність в особистості теоретичних знань, ерудованість в галузі естетики і мистецтва, володіння естетичними поняттями, розуміння естетичного характеру світосприймання. Естетично освічений учитель не лише спроможний охарактеризувати основні стилі й напрями в розвитку мистецтв, але й знається на сучасному мистецтві України. Естетична освіченість допомагає особистості вступати в складні відносини діалогу з твором мистецтва.

На думку К. Ясперса, первинним сенсом культури є діалогічність. Духовний зміст культури виникає й продовжує існувати в діалозі між особами [11]. С. Гатальська визначає діалог культур як спосіб людського спілкування, як поєднання різних понять, символів культури, де формується орієнтація розуму на взаєморозуміння [4, с. 288]. У свою чергу *діалог* виступає центральним компонентом світосприймання, коли відбувається формування власної культури особистості через спілкування з твором мистецтва.

Дослідження діалогу як способу співіснування різних культур є засобом розвитку особистості, активізації її продуктивного мислення. Існує декілька тлумачень поняття діалогу: діалог як атрибутивна характеристика процесу

пізнання, форми і стилю спілкування; діалог як принцип побудови і функціонування дидактичної системи, що ґрунтується на формах розвивальної взаємодії між педагогом і вихованцем; діалогічна взаємодія як завдання, форма, метод і засіб ефективної організації навчання й виховання, тобто інтегративний фактор культурологічної підготовки особистості, що забезпечує розвиток її критичного мислення, рефлексивної свідомості.

Організація навчання у вищій школі на основі діалогу є, на нашу думку, вирішальною умовою успішного здійснення спільної творчості викладача і студента та стає характерною ознакою нового педагогічного мислення. У сучасній формі діалогового спілкування зіштовхуються два типи мислення, дві різні логіки, таким чином, що вони не доходять до єдиної істини і проблема їх взаємостосунків не розв'язується остаточно. Ця проблема і є найважливішим фактором, який рушить процес пізнання світу.

Художньо-естетичне спілкування-взаємодія відбувається між трьома суб'єктами: викладачем, студентом і твором мистецтва. Таке мистецьке спілкування студентів, а саме можливість переносу способів взаємодії з художніми образами в галузь міжособистісного діалогу є важливою рисою педагогічної майстерності – культури спілкування, "мистецтвом душевного контакту" [10, с. 43]. На виховання особистості можна впливати тільки особистістю (за К. Ушинським), а необхідні для цього якості, такі, як чуйність, відвертість, уміння радіти життю й спілкуванню з дітьми розвиваються під впливом мистецтва, що за своєю природою є діалогом, який ведуть не тільки реальні суб'єкти, а й художні образи.

Для того, щоб мистецькі твори включилися в діалог, "заговорили", необхідно в естетичній підготовці майбутніх учителів приділити увагу формуванню естетичного (художнього) сприймання, тобто навчити студентів правильно сприймати твір живопису та донести це вміння до дітей. На жаль, у педагогічній практиці недостатньо реалізуються можливості впливу мистецьких творів на особистість, на всі сфери її життєдіяльності. На нашу думку це відбувається через недостатню розвиненість художньо-творчих здібностей вчителя.

Отже, для успішної естетичної підготовки особистості вчителя вагоме значення має наявність у студента розвинених *здібностей*.

"Здібності людини – це внутрішні умови її розвитку, які формуються в сукупності з задатками під впливом зовнішніх умов у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем" [8, с. 115].

У педагогічних дослідженнях розрізняють загальні й спеціальні здібності.

Визначають загальні здібності як індивідуальні особливості людини, які забезпечують відносну легкість і продуктивність роботи, що вимагає інтелектуального напруження. До загальних здібностей сучасні науковці відносять спостережливість, кмітливість, увагу, пам'ять, індивідуальні особливості мислення, мови тощо.

Спеціальними здібностями вважаються ті, що необхідні для успішного виконання спеціальних видів діяльності, наприклад, музичні або художні здібності. Так спеціальні художні здібності – це відчуття кольору, композиції, ритму, наявність власного художнього почерку, здатність до емпатійності,

розвинена фантазія, асоціативність мислення. Вважаємо за доцільне підпорядковувати спеціальні художні здібності педагогічним.

Педагогічні здібності, як індивідуальні психічні властивості особистості, відображаючи об'єкт й умови діяльності, є передумовою її успішного виконання. Педагогічні здібності повинні відповідати вимогам педагогічної діяльності для успішного її оволодіння і досягнення високих показників. За Н. Кузьміною, педагогічні здібності характеризуються в двох аспектах: по-перше, щодо перцептивно-рефлексивних здібностей особистості вчителя (чутливість до учнів як суб'єкта педагогічного процесу) і, по-друге, щодо проєктивних педагогічних здібностей, чутливість до створення ефективних технологій навчально-виховного процесу [6]. До педагогічних здібностей ми відносимо наступні: творчість у роботі; уміння викладати на доступному рівні, пов'язуючи навчальний предмет із життям; уміння педагогічно-вольового впливу на школярів; педагогічний такт; образність і переконливість мови тощо.

Характеризуючи поняття "здібності", О. Отич виділяє "творчі здібності", як індивідуальні психічні утворення, що відповідають вимогам творчої діяльності. На її думку, вони забезпечують можливість створення нового, оригінального продукту й виступають основою пошуку нових засобів, форм, методів діяльності [7, с. 20]. Ми цілком погоджуємося з висновками Л. Виготського, Є. Ігнат'єва, Н. Киященко, В. Моляко, П. Якобсона, які довели відповідність певних творчих здібностей (образного сприймання, творчої уяви, творчого вибору засобів тощо) кожному етапові творчого процесу. Справді, художня або педагогічна діяльність неможлива без творчого підходу. Тому, на наш погляд, доцільно використовувати поняття "художньо-творчі" й "творчо-педагогічні" здібності.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи характеристику компонентів естетичної підготовки студентів зазначимо, що їх упровадження в навчально-виховний процес вищої школи передбачає такі етапи: 1) активізацію в майбутніх учителів естетичного світосприймання (з подальшим формуванням його в молодших школярів) на лекціях, семінарських заняттях, у процесі включення студентів у роботу творчих лабораторій, під час проходження педагогічної практики, в позанавчальній роботі тощо; 2) розвиток у студентів творчо-педагогічних здібностей; 3) бесіди, тестування майбутніх учителів; 4) формування в студентів потреби особистісного й професійного самовдосконалення під час навчання у ВНЗ та в подальшому процесі роботи; 5) реалізацію індивідуального підходу до випускників вищого навчального закладу в період розподілу за місцем роботи; 6) психологічну й педагогічну допомогу молодому спеціалісту в період його адаптації до умов роботи в школі (індивідуальні консультації, вивчення й узагальнення досвіду роботи молодих спеціалістів, тощо).

Література

1. Бабенко Т. В. Формування естетичного смаку у студентів вищих педагогічних навчальних закладів засобами іноземних мов: автор. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Т. В. Бабенко. – К., 2006. – 20 с.

2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. [наукове видання]. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. Видання / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – 278, [1] с.
3. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи: навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання / Світлана Сергіївна Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
4. Гатальська С. М. Філософія культури: підруч. [для студ. вищ. навч. заклад.] / Стела Миколаївна Гатальська. – К.: Либідь, 2005. – 328 с.
5. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: навч. посіб. / Іван Андрійович Зязюн, Г. М. Сагач. – К.: Укр.-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
6. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности / Нина Васильевна Кузьмина. – Л.: ЛГУ, 1970. – 114 с.
7. Отич О. М. Психологічні засади мистецької освіти / Олена Миколаївна Отич // Педагогічні науки: зб. наук. пр. Сумського держ. пед. ун-ту ім. А. С. Макаренка. – Суми, 2003. – С. 430-438.
8. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посібник / В. В. Рибалка. – К.: ІЗМН, 1995. – 236 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна і мистецька: [навч. посіб.] / Оксана Петрівна Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
10. Экологическое и эстетическое воспитание школьников / под ред. Печко Л. П. – М.: Педагогика, 1984. – 135 с. – (Образование. Пед. науки. Общ. педагогика).
11. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс; сост.: М. И. Левина, П. П. Гайденко; пер. с нем. М. И. Левина. – М.: Республика, 1994. – 527 с.

Анотація

У статті розглядаються основні компоненти естетичної підготовки майбутніх учителів початкових класів та характеризується вплив культурного середовища на естетичний розвиток особистості. З'ясовується питання необхідності естетичної освіченості студентів.

Аннотация

В статье рассматриваются основные компоненты эстетической подготовки будущих учителей начальных классов. Характеризуется культурная среда и ее воздействие на эстетическое развитие личности. Выясняется вопрос о необходимости эстетической грамотности будущих учителей.

Summary

Main components of future primary school teachers aesthetic training are reviewed in the article. The cultural environment and its impact on the aesthetic development of personality is characterized. The issue of necessity of aesthetic literacy of future teachers is considered.

Ключові слова: культура; культурне середовище; естетичне середовище; естетична освіченість; діалог культур.

Ключевые слова: культура; культурная среда; эстетическая среда; эстетическая грамотность; диалог культур.

Key words: culture, cultural environment, the aesthetic environment; aesthetic literacy, dialogue between cultures.